

Az irodalom mint szenvedély

Mestereim emlékezete

Művészcsaládban nőttem fel, egészen természetes volt, hogy az időnként nálunk alkoholizáló, dohányzó, hangoskodó, szócsatával rendszert váltó, mindenben egymásra lícitáló társaság legtöbb tagja fotós, filmes, költő, újságíró vagy éppen festő. Illúziótlan kép élt hát bennem erről a mikrokozmoszról, és magabiztosabb is lehettem kortársaimnál, hiszen akik az utca embere szemében távoli bolygóknak, elérhetetlen „művészuraknak-hölgyeknek” számítottak, azokat nap nap után természetes emberi arcukkal, furcsaságaikkal együtt szemlélhettem. Amikor szüleink elutaztak, úgymond bébiszitterként édesanyám nálam mindössze pár évvel idősebb, de mégiscsak már felnőtt tanítványai vigyáztak ránk, köztük Kemény István, Vörös István, Kun Árpád vagy éppen Tóth Krisztina. Terrortámadástól vagy más országos véstől szerencsére nem kellett megmenteniük, ám igen jókat beszélgettünk olvasmányokról, művészetről.

Menet közben rám ragadt némi hepciás vitatkozáskészség, amellyel gimnáziumi magyartanárom életét gyakorta megkeserítettem. Annál inkább elememben éreztem magam az egyetemen, ahol mindenről és bármiről lehetett szájalni folyosón, előadóteremben, kocsmában, parkban, utcán egyaránt. Barátaimmal sildes sapkát és maffiózós nagykabátokat hordtunk, Csongor szivart szívtunk, és sörpárbajt rendeztünk. Versenyt ittuk a budai bűdös vizet is az Erzsébet híd tövében lévő Ivócsarnokban, míg csak a vesztes gyomra bírta. Tepertős szendvicset ettünk lila hagymával az Illúzióban. Baconbe göngyölt májat ösztöndíj-napon a Gildében. Teáztunk a Tabán teázóban, mert a tea olcsó és hosszan tartó. Mint a reklámban a rágógumi frissessége. A BÜFÉ névre hallgató, rettentő téesz-bort mérő rakparti kocsmában ezerszer megváltottuk a világot, és ámultunk, hogyhogy még sincs megváltva.

Közben pedig százforintos diákberlettel rongyosra néztük a Tabán mozi filmvásznát, francia új hullámos és cseh új hullámos filmekben tobzódtunk. Olvastuk a magyar és a francia kortársakat, szövegeket küldöztünk folyóiratoknak, és irigykedtünk azokra, akik már publikálnak. Mások meg, gondolom, ránk irigykedtek, amiért már publikálunk. Csak hát ezt a sikerre szomjas ifjú ember kevésbé érzékeli.

Másodévesként eltökéltem: otthagynom azt a nyavalyás egyetemet. Hiszen tudom már, mit akarok az élettől. Mondjuk feleségül venni azt a szép gimnazista lányt, aki-

nek udvaroltam. (Ez egy évvel később sikerült, idén leszünk harmincnégy éves házасok.) Meg hogy gyerekeink legyenek. (Ez is összejött.) Tudtam, írni szeretnék, volt nagy rakás tervem, öt életre is sok. A megélhetést összedobtam újságírásból, dzsúdóedzéstartásból. Egy puccos budai környéken lévő, rozoga családi ingatlanban laktam, a rezsit magam fizettem. Anyámékhoz jártam haza mosni. Belegyömöszöltem a szennyest apám régi légioszsjákjába, felcipeltem az ősi fészekbe, megvártam, míg lejár a program, a víztől dög nehéz pakkot feldobtam a vállamra, és visszaballagtam vele. Mint egy amerikai kommandós, aki sebesült bajtársát cipeli hátra a frontvonalból. Otthon ledobtam az öregfiút, műtétileg szétválogattam a testrészeit, és felaggattam száradni. Ha pénzsűkékben voltam, ettem egy kis karatézott kenyeret sűrített paradicsommal. A csontkeményre száradt kenyeret püfölve nem mindennapi mámor lett rajtam úrrá. Kiütéssel győztem mindannyiszor. Egyszer sem a kenyér evett meg engem.

Csak közben ezer felesleges felsőoktatási tantárgyat kell benyalni, amelyekre soha semmi szükségem nem lesz. Mi közöm a finnugor medvemítoszhoz, miért kell abból vizsgázni? Ha kedvem támad, olvasok róla egy cikket, és annyi. A névtan nevű kamutantárgy kapcsán mi a fenének elmélkedünk róla, hogy Taktaharkány nem pont Nyékládháza? Francia szakosként négyszer buktam morfoszintaxisból. A tárgy éppolyan gusztustalan volt, mint ahogyan hangzik. Morfoszintaxis – egészségedre! Mint egy szaftos prűszkölés... A nyelvészek odabattyognak a „nyelv” névre hallgató élőlényhez, kíváncsian felcímkézik minden apró porcikáját, majd a hasraütésszerűen kitalált megnevezéseket bemagoltatják velünk... Csinálja, akit érdekel, de otthon, négy fal között. És nekem ne legyen kötelező a más perverzija! Muszáj volt egyenlő arányban felvenni a nyelvészeti és az irodalmi tantárgyakat, nem volt változás. Prűszköltem kegyetlenül.

Végül nem hagytam ott az egyetemet, bár párhuzamosan férj lettem, és egy, kettő, majd három gyermek apukája, a negyedik születése táján írtam a PhD-mat. Kevesebb sörpárbaj és több fürdetés, kevesebb lógás a Széchenyiben és több pelenkázás, kevesebb évfolyambuli és több kiegészítő munka, hogy ha szűken is, de túlélhessünk. Igazából a nagy tanáregyéniségek miatt volt érdemes végigcsinálni. Valódi mesterekre leltem. Ezt megelőzően azonban volt még egy nagyon fontos találkozásom.

Sportos fiatalember lévén rendszeresen futottam a környékünkön. Egy alkalommal fehér hajú, vékony csontú emberre lettem figyelmes, aki másokkal együtt éppen a közeli, méregdrága vendéglőbe tartott. Faludy György volt... Hazaérve lázas izgalommal újságoltam feleségemnek, hogy láttam a költőfejedelmet, haboztam, merjem-e zavarni vendéglőzés közben. Az asszony rám parancsolt, ne vacakoljak, zuhanyozzak le, és menjek máris.

Remegő lábbal, akkori tinédzser képemmel, könyvekkel a hónom alatt beléptem a vendéglőbe, és odaálltam Gyurka elé, hogy hát szóval, kedves mester, én így meg úgy. Kedvesen fogadott, és azonnal dedikált. Saját, egészen friss verseskötetemet is átnyújtottam hebegve, unszolt, hogy írjak bele pár szót, meg a postacímemet is. Megtettem.

Egy hónap múlva levelet kaptam Faludytól, amelyben roppant kedves és számomra elképesztő dolgokat írt. Nem holmi udvariaskodást, hanem valóban a versekre vonatkozó megállapításokat. Érezhetően belemászott, beleélte magát a szövegeim világába. És ajánlotta, ha van kedvem, keressem föl szabadsághegyi lakásán. Később még sokszor leültünk, beszélgetni kezdtünk, és akkor már nem számított, hogy nem jártunk egy osztályba, egy iskolába vagy egy évszázadba. Tartása, nyitottsága, kölykös kedvessége azonnal elképesztett. Az időkorlát éppúgy eltűnt közülünk, mint később Csicsery-Rónai István történésszel (Márai amerikai kiadójával, a háború utáni Kisgazdapárt egyik tevékeny alapítójával) is, akivel Helsinkiben, a nemzetközi PEN-kongresszuson egy hotel-szobába kerültünk. Ugyanaz a generáció, és lám, ugyanaz a történet. A szintén elképesztő tudású Csicseryvel is időnként már úgy kellett visszafognom magam, hogy ne hátba veregetős, haveros stílusban szövegeljek, mégiscsak hatvan év van közöttünk.

Gyurkával órákat átbeszélgettünk jóféle whisky mellett. Néha elmondta, éjszaka ezt írta, azt írta, mutatott egy-egy kéziratot, vagy egyszerűen sztorizott, anekdotái közül nem egyet én is felhasználtam később esszéimben. („Jó?” – kérdezte mindig egy-egy elképesztő esetről beszámolva, beszélgetőtársa felé bökve ujjával. Azóta ez nálunk, otthon szállóige lett.)

Elmesélte, hogy egyszer valamelyik arab város főterén leült a kávéházban, és firkálgatni kezdett. Váratlanul odalépett hozzá egy barna burnuszos férfi, és nagyon udvariasan így szólt: az emír kéreti a költő urat, hogy legyen szíves hozzá fáradni, és elbeszélgetni vele, ha nincs ellenére. Elfogadta a meghívást, a főúr megvendégelte, Gyuri pedig megkérdezte tőle: honnan tudta ön, hogy költő vagyok? Nagyon egyszerű, mondta az emír, az egyik kémem jelentette, hogy egy idegen ül a teraszon, és a sorok, amelyeket ír, nem érnek ki a papír széléig. Vagyis kicsoda a költő? Akinek sorai nem érnek ki a lap széléig.

Faludy életsűrűsödési központ volt. Az idősebbek gyakran kritizálták: életrajzi regényei sokszor regényesebbek, mint a valóság, s torzítnak, szépítve az elbeszélő szerepét is. Ez sem úgy volt, az sem úgy volt... Meglehet, de ha Gyurka ötlötte ki az egészet, akkor még jobb író, mint gondoltuk, hiszen az ember végig úgy érzi: ilyen elképesztő dolgokat csak az élet tud kitalálni. Öntörvényű ember volt, amikor emigrált, egy kultúrafelfogás mintája, egy egész világ ment vele. Kultúrkonzerkvént mentette át magát és a benne lakozó enciklopédikus tudást, no meg életszereteket mindannyiszor, Kanadától Japánig, Indiától Afrikáig.

A Károlyi Palota *Ötőrai tea* című sorozatában egyszer közönség előtt beszélgettem vele. Gyurkát legtöbbször bohémként, erotikus költőként, életművészként ismerik, az est végzása mégis az lett: olyan mérvű és teljességű örömet azóta sem tapasztalt, mint amikor Recsken szűk kenyéradagjából letörhetett egy sarkot, és egy másik rabnak adhatta. Meggondolkodtató fontossági sorrend.

Franciaországban Villon csupán poros nyelvemlék, ott a kutya nem olvassa. Nálunk a fiatalok kedvence, ami nagyrészt Gyurkának köszönhető, bár léteznek nagyon szép Mészöly Dezső-, Szabó Lőrinc- és József Attila-fordítások is. Faludy szabadon (kritikusai szerint hanyagul) bánt az anyaggal: írt olyan verset, amelyet a nagy franciánál hiába keresnénk. Ilyen például a torokszorító „Jézus Herceg” (*A haláltánc ballada*). Továbbá Villon neve alatt jelentette meg egy-két akkori, más szerző művét. Ez a 30-as években nem volt szokatlan eljárás, olvastam Kosztolányitól olyan epigrammatikus rövidségű „magyarítást”, amely Tristan Corbière több oldalas versének valósággal „tartalmi kivonata” volt.

Faludy sehová sem turistaként utazott, nemcsak bambult értetlenül, nem hangulatokban ringatózott és ámult, mint én, hanem mértani pontossággal tudta: itt meg itt, ekkor és ekkor, ez meg ez történt. Mintha mindenüvé hazaérkezne. Otthon volt a világban, még akkor is, ha ez a világ abban a formában esetleg csak őbenne létezett. Ráadásul mindenhol történt is vele valami. Egyszer egy forgatócsoport elkísérte őt az Ararára, élete egyik kedves tájára. Amikor kiszálltak a buszból, Gyurka szimatolni kezdett: gulyásszagot érzett. Nevettek rajta, hiszen ugyan ki főzne gulyást – éppen az Ararát tetején? De ő erősködött, hogy mégis úgy van. Erre körbenéztek, és egy másik magyar stábot találtak, aki véletlenül ugyanott forgatott. Így aztán nekik is jutott a bogrács aljáról.

Gyurka szabadsága, izzó életszeretete, világpolgársága, csibészes kultúrtudata egy életre fontos útravalóval látott el.

És jöttek szerencsére sorban a fontosnál fontosabb mesterek. A francia tanszéken egészen elképesztően intenzív élményt jelentettek Vajda András szemináriumai, amelyeken szinte mikroszkóp alatt boncoltuk a francia

nyelvi jelentések különböző köreit, egybeolvadásait, kontrasztjait. András jelenség volt, úgy fordított középkori lovagregéket, hogy bemagolt kétszáz sort az ófrancia szövegből, felült a háza előtt elzötyögő 59-es villamosra, pár oda-vissza út alatt fejben elkészült a magyarított, rímes szöveg, Vajda pedig leszállt, hazament, és leírta papírra.

Ő volt az, aki döbbenetes csendjeivel tudott nevelni. Böbeszédű ember lévén tizenhét éves oktatói pályámon ezt a kihívást rendre elbuktam. András feltett egy-egy kérdést, és utána élénk érdeklődéssel hordozta körbe rajtunk tekintetét: „nos?”. Nem szégyent ébresztett bennünk, hanem mindennél sürgetőbb benső vágyat, rettentően feszített minket, hogy megoldást leljünk azt általa bedobott problémára. Ösztönző tanár volt, és képes volt kivárni a kínos csendeket, míg aztán valaki fel nem áldozta magát, és be nem dobott egy többé-kevésbé működő félmondatot. András pedig mosolyogva reagált rá, továbbszötte, és észrevétlen gesztusokkal vezetgetett minket, míg képesek nem voltunk új szemmel rálátni egy-egy jelentéstani, formai vagy ritmikai gubancra.

Neki és gondos kis stilsztikai táblázatának köszönhettem, hogy az irodalmat tudom jeltani és jelentéstani műveletek hallatlanul izgalmas működési terepeként szemlélni. Az ő hatására sajátítottam el az analógiás gondolkodást, kutatom szüntelenül az asszociációs mezők közötti ugrálás nyelvi lehetőségeit.

Tanácsait követve képeztem ki magam a forma nagy iskolájában Hérédia száztiz szonettjét lefordítva, magyarítottam Malcolm de Chazal „mágikus értelemmel” teli miniatűrjeit, és állítottam össze válogatáskötetet a Reverdy-életműből. Ennek megjelenését sajnos már nem érthette meg.

Szaktervezésem és PhD-munkámat is Kenyeres Zoltánhoz írtam, akinek szemlélete meghatározó hatással bírt mindarra vonatkozóan, amit életről és művészetről ma is gondolok. Előtte vannak az esti szemináriumok, amelyek alkalmával az akkori, Pesti Barnabás utcai ELTE-épület emeleti termébe rendre bevilágított a szemközti ház kigyúló, homlokzati Coca-Cola-reklámja, és a villódzó piros-fehér háttérrel éles kontúrokkal rajzolódott ki Kenyeres Zoltán mozgékony, madárszerű profilja. Ezeknek az alkalmaknak a főhősei (így volt ez elvileg a későbbi PhD-kurzusokon is) elvileg mi voltunk, afféle öntudatos bölcsészfiókaként szépen felvezettük választott témáinkat, illetve opponensként véleményezgettük jól-rosszul mások dolgozatait.

A másfél órás valódi fókuszpontja azonban a mi produkciónk utánra volt tehető, amikor is Zoltán a rá jellemző visszafogott és karakteres tónusban mintegy húszperces élő miniesszét improvizált a felvetődő témák kapcsán, a lehető leglátványosabban vegyítve elméletet és filológiát, motívumfejtést és filozófiát, poétikát és kultúrtörténetet.

Ezeknek az enciklopédikus szócikkeknek a megállapításai a mai napig elkísérnek, bizonyos fogalmakról most is pontosan azt gondolom, amit akkor, ott hallottam.

Egyre-másra megállította az időt, mint az impresszionisták, akiket őt hallgatva értettem meg, hiszen ez a foltokban láttató ábrázolásmód nem holmi tucskoló érzékenykedés, hanem tudományos érdeklődés szülte precizitás. A rezegve kocsonyásodó, minduntalan elmozduló világot ők egyetlen pillanatban kívánták rögzíteni: bemérve színt, fényt, teret, időt, ezeknek egymásba mosódásait, foszladozását.

Lenyűgözött a benne lobogó, belőle áradó mesterien visszafogott intellektus, azt éreztem, sosem mérleget, mégis aranykarát minden mondata, és éppen annyit mond, se többet, se kevesebbet, mint amennyinek fedezete van. Beszért új tárgyiasságról, szimbolizmusról, hermeneutikáról, dekonstrukcióról, elfogultság helyett józan értelemmel bevilágítva a tudományos világ minden zegézugát.

Ellenfeleit hihetetlenül nagyvonalúan, tisztelettel, elismeréssel emlegette, amit azért is tudtam értékelni, mert hallottam egyik-másik adott kollégát fröcsögve tájékozni Kenyeres és elvei ellen, és hát... kiáltó volt a kontraszt. Tőle tanultam meg, hogy az irodalomtudománytól várásreceptet várni felesleges, viszont kiváló asszociációs mezőket kínál, és módszerei segítségével praktikusán selektálhatjuk az egyes művek kapcsán felmerülő tényezőket. Tőle tudom, hogy tudósnak a szöveg nem kísérleti nyúl, nem ürügy elméletei igazolására, hanem felfejteni, bontogatni való, soha teljesen meg nem érthető talány. És bizony olykor többet elmond egy-egy anekdota, mint száz adat. Átsütött szavain, hogy az irodalom igenis élmény, de azért még nem szükséges érzelmileg elgaloppírozni magunkat, hiszen precíz következtetések logikus sorozata vezethet el a megértés partvidékeire...

Hasonló paradigmaváltás volt megismerni Ferenczi Lászlót, avagy ismertebb nevén Lacikát, aki láncban dohánzott az órán, ismerte a művészet összes koszos pletykáját, meg persze az életet, és történész lévén lazán elsorolta, mi történt Moszkvában, Pekingben és New Yorkban 1877-ben vagy 1762-ben. Szerette a sakkot, és képes volt meginni mérhetetlen mennyiségű pocsék feketekávé a nap bármely szakában. Valaha bokszolt, azt mondta, az szexi sport, a Nobel-díjas belga költő, Maeterlinck is üzte, mi meg értékeltük ezt a zsványos nézőpontot, amely mögött virtuózan kezelt adattenger húzódott meg. A csúfondáros megállapítások embere volt, bár inkább pasast, pacákot, ipsét kéne mondani. Lacika szenvedélyesen használta a szlenget, fancsali prófétaként, akit döbbszent ámulattal követtünk.

Belga irodalom címszó alatt eszelős filológiai ámokfutást folytatott, Sőtér Istvántól Molière-ig, Verhaerentől

Faludy György
otthonában,
2002
Fotó:
Kovács Attila
© MTI

Matisse-ig, Petőfitől Kassáig, egy artista ügyességével keresztülcikázva a teljes művelődéstörténet felett kifeszített köteleken. Bozontos szemöldöke alól lövöldözte tekintete gunyoros nyilait: jólesően vagány jelenség volt a tanszék fagyott akváriumában. Intimpistas anekdotáiba rejtette letaglózó tudását, amelyet bohém lazasággal hintett közénk, hiszen, ugye, mi is tudjuk, hogy Baudelaire meg akarta dugni azt az ordas csajt, Kant a macskákon elmélkedett, mert szőröcsmók tapadtak pantallójára, Konfuciusz kalapjában fogta fel az esővizet, és ebihalakat úsztatott benne, Whitman ószövetségi szakálla megritkult valami bőrbetegség következtében, és hát a belgák már a középkorban feltalálták a szakszervezetet önszegélyző takarékpénztár formájában.

A tudomány lüktető élőlénné változott, ahogy beszélt róla, úgy tűnt, nincs is nagyobb buli, mint filológusnak lenni. Folyamatosan időutazott, mint egy igazi szuperhős, mint egy garabonciás. Feljártunk körüti lakásába, ahol az elképesztő rendetlenség, étkezések nyomai, jegyzethalmok, többször használt kávéspoharak, limlomok sokasága felett több ezer könyv uralkodott, le-leszedtük ezek egyikét-másikat, autográfok és exlibrisek, ott lógázt a lábát Kosztolányi, cigarettre gyújtott Tóth Árpád, Szerb Antal pedig végigsimított boltozatos koponyáján nagy tenyerével. Szédület volt Lacikával beszélgetni, voltaképp ő indította későbbi, tizenhét éves tanári pályámat, amikor megkért, hogy nyeretlen negyedévesként tartsam meg belga irodalomsemináriumát a pécsi egyetemen.

Alapjában meghatározza identitásomat, hogy évekig jártam Lator László cselesen „műfordítás” névre keresztelt szemináriumára. Helyesebb lett volna, ha így hirdetik meg a kurzust: „minden, ami költészet”. Sokszor kaptunk ugyanis tőle formai feladványokat, írunk kellett egyes versformákban, felolvasnunk alkalmi műveinket, László pedig véleményezte azokat.

Hozhattunk fordításokat, amelyek kapcsán akár szlovén, akár amerikai, akár portugál költőről volt szó, elemi erejű mini irodalomtörténeti eszmefuttatásokat rögtönzött, amelyek rányitották szemünket a mű egy-egy szöveghelyére. Gyakran előfordult, hogy egy holland vagy spanyol vers kapcsán László rákérdezett az adott nyelven tanuló diáknál: „nézze, én nem beszélek hollandul/spanyolul, de ez a szó nem jelenti véletlenül azt meg amazt is?”. De, többnyire azt is jelentette... Ugyanakkor Lator nem menőzni akart. Nem volt rá szüksége. Eggyel beljebb akart lépni a konkrét irodalmi szöveg megértésének dzsungelébe, mert ez volt a szenvedélye. Sosem anekdotázott azért, hogy felvágjon, de eléggé belénk szakadt a léleg-

zet, ha szóba került, hogy Nemes Naggyal, Pilinszkyvel, Mészölyvel, Jékelyvel, Vas Istvánnal, Kormossal vagy Bakával miként beszélgették erről vagy arról. Eleven múltként és sistergő tradícióként ült és uralkodott felettünk. Az egyetemen belüli láthatatlan összeesküvő-hálózat jelszava volt, amikor a folyosón egyikünk csak számunkra érthető, misztikus tolvajnyelven kérdezte a másikat: „jössz Latorra?”.

Határtalanul megtisztelő volt később több mint tíz évig együtt dolgozni Lator Lászlóval a *Lyukasóra* című tévéműsorban. Meg persze más területeken is.

Egy ízben Molière összes műveinek új kiadását szerkesztettem, és felmerült, hogy két drámát jó lenne újrafordítani, mert Kazinczy magyarításai igencsak megkoptak, jöllehet már Illyés Gyula is átdolgozta a szöveget. Örömmel nekiugrottam a két színműnek, gyorsan elkészültem, felvillanyozó kilátás volt névjegyemet letenni a reprezentatív kötetben. Fordításaimat átküldték lektorálásra Lator Lászlónak. Izgalommal és tisztelettel vártam, mit ír a munkámról ilyen komoly szakmai keretek között. Hívogattam a kiadót, ahonnan egy idő után váratlan választ kaptam: Lator a véleményét megírta, de arra kérte őket, ne mutassák meg nekem. Nagy szemet meresztettem, és addig nyaggattam őket, míg végül át nem küldték mégis, hiszen ha valakinek húsba vágó, az éppen én vagyok. Vonakodva engedtek, nyilván nem akartak balhét.

Lator írása döbbenetes erővel hatott rám: szerinte mintha nem is ugyanaz az ember fordította volna a két darabot, az egyik zavaros, erőltetetten népieskedő, pontatlan, nyögvenyelős, a másik érzékletes, sikerült, profi munka. Elolvastam újra ilyen szemmel a fordításaimat, és lehullt a hályog: amelyik darabnak először estem neki, az rettentő gyengére sikeredett, a másodiknál már rátaláltam a hangra, működött is a történet. A mesternek teljesen igaza volt, kijózanító pofonja nagyon kellett. Így aztán a kötetbe az egyik darab az én verziómban került be, a másik maradt a Kazinczy-féle változat, újra nekiállni nem futotta már az időből. Amikor Latornak halálával, köszönettel felemlégettem, mennyire kellett a tőle kapott pofon, mindig zavartan elterelte a szót, mintha csak neki lett volna szegyenkeznivalója. Ebből az esetből megtanulhattam, hogy bármilyen régen múvel is egy szakmát az ember, gyanakvása sosem lankadhat, újra és újra elő kell venni egy szöveget, javítgatni, alakítani, nincs megállás.

Túláradó hála van bennem, amiért az itt felemlégetett mesterek nyomába szegődhettem, ellesve trükköket, cseleket, értékeket, szemléletet, gondolatiságot, emberi tartást. Nélkülük sosem válhattam volna azzá, aki ma vagyok.